

Ylioppilasaine – äidinkielen taitojen mittari

Korkeakouluihin tulevien kielentaidoissa on aikaisempaa enemmän puutteita, ja samalla myös heidän opiskeluvalmiutensa ovat heikentyneet. Havainnot sopivat äidinkielen kokeen antamiin tuloksiin; niiden mukaan ongelman juuret juontavat koulujärjestelmään. Lukio on muuttunut luokattomaksi, ja sen tuntikehystä on rukattu. Sinänsä positiivisilla uudistuksilla näyttää kuitenkin olleen ennalta arvaamattomia sivuvaikutuksia.

Ylioppilastutkinnon äidinkielen koetta arvostetaan laajalti. Sillä on vankka maine yleisenä kypsyyskokeena, ja sen katsotaan ennustavan tulevaa opintomenestystä. Siksi sille annetaan painoa yliopistojen ja korkeakoulujen opiskelijavalinnoissa.

Yhtä hyvä ei ole sen kouluaineen arvostus, jonka oppimistuloksia äidinkielen koe mittaa. Vanha oppiaine *äidinkieli* ristittiin uudelleen *äidinkieleksi ja kirjallisuudeksi*, mutta nimenmuutos ei ole vahvistanut sen asemaa. Koulutusta kehitettäessä se pakkaa jäämään välittömään hyötyyn tähtävien suunnitelmien jalkoihin. Vallitsevia arvoja ovat taloudellinen kasvu ja kansainvälisyys, ja niitä vastaavasti opetuksessa on haluttu toisaalta vahvistaa matemaattisten ja luonnontieteellisten aineitten asemaa, toisaalta korostaa kielitaitoa. Juhlapuheissa äidinkielen merkitys tuodaan kyllä esiin, mutta käytännössä suomalaisen yhteiskunnan asenneilmasto on sen suhteen välinpitämätön ja implisiittisesti suorastaan torjuva.

Ainekirjoituksesta äidinkielen kokeeksi

Ensi syksynä pidetään nykyuotoisen ylioppilastutkinnon 150-vuotisjuhla. Tapahtuman etiäisenä

kevään äidinkielen kokeessa oli sen omaan historiaan liittyvä kirjoitustehtävä. Aineistokokeeseen oli nimittäin poimittu sivun mittainen katkelma Aimo Turusen parin vuosikymmenen takaisesta artikkelista, joka seurasi ylioppilasaineen kehitystä 1800-luvun loppupuolelta lähtien, ja abiturienttien tuli verrata tuonaikaista äidinkielen koetta nykyiseen.

Abin näkökulmasta tehtävänanto ei tietenkään ollut erityisen repäisevä siitä huolimatta, että sitä voi pitää hänen senhetkisen elämänvaiheensa kannalta ajankohtaisena. Varsin monet siihen ovat kuitenkin tarttuneet. Kirjoittajat ovat havainneet kokeen muuttuneen, ja muutoksen suuntaa arvioidessaan he ovat päätyneet yhdensuuntaisiin tuloksiin. Menneen ajan koetta ei kukaan ilmoittanut kaipaavansa, ja oman arvionsa mukaan useimmat eivät olisi selviytyneet siitä, sillä vanhan kokeen kirjoitustehtävät edellyttivät runsaasti kulloiseenkin aiheeseen liittyvää erityistietoa. Nykyinen koe katsottiin paljon helpommaksi: siitä selviää turvautumalla omaan ajatteluun ja kekseliäisyyteen, sillä koe ei mittaa koulussa opittuja tietoja vaan kirjoittajan yleistä kypsyyttä ja taitoa käsitellä asioita omasta näkökulmastaan.

Kirjoittajat ovat oikeassa. Äidinkielen koe eli ylioppilasaine oli alkuaan nimenomaan *ainekirjoitus*; sen tarkoituksena oli osoittaa, että ylioppilaaksi pyrkivä pystyi kirjoittamaan annetusta aiheesta sekä sisällön että ilmaisun puolesta hyväksyttävän tekstin (*aine* tarkoitti nimenomaan kirjoituksen 'aihetta'). Näytteeksi kokeen luonteesta sopivat tehtävät sadan vuoden takaa keväältä 1902:

1. Jeesus ja farisealaiset
2. Vertaus katolisuuden ja protestanttisuuden välillä
3. Olympian leikit
4. Normannilainen valloitus ja sen seuraukset Englannille
5. Kardinaali Richelieu
6. Kustaa Vaasan pojat (vertaileva luonnekuvaus)
7. Leiokritos näytelmässä Salamiin kuninkaat
8. Kalevalan merkitys kansallemme
9. Muurahaisten elämästä
10. Tulevaisuuden aikeeni

Samantapainen on se vuoden 1874 tehtäväluetelo, jonka Turunen oli valinnut artikkeliinsa ja jota tämänkeväiset abiturientit kauhistelivat. Heidän mielestään äidinkielen koe muistutti nykyistä reaalkoetta ja vaati sellaisia tietoja, joita nykykoulu ei tarjoa. Vuoden 1902 tehtäväsarjassa viimeinen otsikko *Tulevaisuuden aikeeni* poikkesi kuitenkin luonteeltaan muista. Se oli merkittävä uudennos, sillä se edusti niin sanottua vapaata aihetta, joka oli alkuvuosien jälkeen ehtinyt vakiinnuttaa paikkansa tehtävänannoista viimeisenä. Näin äidinkielen koe oli ottanut ensimmäisen askeleensa tiellä, joka aikaa myöten johti sen yhä selvemmin testaamaan tietojen asemesta kirjoittajan- ja myöhemmin myös lukijantaitoja.

Vuonna 1921 ylioppilastutkintoon lisättiin erillinen reaalkoe, jonka nimenomainen tehtävä oli arvioida oppilaan koulussa omaksumia tietoja. Siitä huolimatta äidinkielen kokeen luonne ainekirjoituksena säilyi 1900-luvun loppuvuosiin asti, samaten sen sidonnaisuus reaaliaineisiin. Sitä sopii kuvaamaan aiheiden luokitus, jonka ylioppilastutkintolautakunta hyväksyi 1980-luvun alussa. Kirjoitustehtävien määrä oli tuolloin kirjoituskertaa kohden 14, ja lautakunnan päätöksen mukaan niitä laadittaessa tuli ottaa huomioon seuraavat aihepiirit: 1) uskonto, arvokysymykset ja filosofia, 2) kirjallisuus, 3) taide, 4) kulttuuri, 5) joukkoviestintä, 6) historia, 7) käyttäytymistieteet, 8) ihmisyhteisö ja yhteiskuntaelämä, 9) elinkeino- ja talouselämä, 10) luonnontieteet 1, 11) luonnontieteet 2, 12) liikunta, terveys ja vapaa-aika, 13) ajankohtaiset tapahtunut, 14) muuta.

Tehtävien aihealue oli runsaassa sadassa vuodessa laajentunut, osa otsikoista laadittiin kysymyksen muotoon, joihinkin kirjoitustehtäviin saattoi liittyä lyhyt johdatteleva osuus, ja silloin tällöin käytettiin jopa virikeaineistoa. Kyseessä oli kuitenkin yhä vielä ainekirjoitus: kokelaan tuli kirjoittaa annetusta aiheesta asiallisesti ja tyyllisesti hyväksyttävä suoritus eli ylioppilasaine.

Koe ja kokeen tulokset

Vuodesta 1970 lähtien äidinkielessä on järjestetty kaksi kirjoituskertaa. Muutos näyttää nopeuttaneen äidinkielen kokeen siihen asti verkkaista uusiutumismuutoksia. Pelkkien otsikoiden rinnalla alkoivat yleistyä vähitellen yhä täsmällisemmiksi muotoutuvat tehtävänannot, ja käyttöön otettiin myös aineistopohjaisia tehtäviä. Merkittävien uudistusten toteutettiin vuonna 1992, jolloin äidinkielen kaksi koetta eriytettiin aineistokokeeksi ja otsikkokokeeksi. Tehtävänannot ovat molemmissa samantyyppisiä, mutta ensimmäisellä kirjoituskerralla kaikki tehtävät nojaavat annettuun aineistoon.

Yllättävää kyllä muutos ei vaikuttanut millään tavoin kokeen tuloksiin, ja arvosanajakauma säilyi aikaisempien vuosien kaltaisena. Tämä on yksi asia, joka näkyy taulukosta 1. Siihen on tiivistetty äidinkielen kokeen tulokset kahdeltatoista viime vuodelta.

Taulukko 1. Arvosanojen prosenttijakauma kevään äidinkielen kokeessa.

kevät	l + e	m	c	b	a	i
1990	23,1	29,6	30,8	10,6	5,2	0,6
1991	22,8	30,5	30,5	10,9	5,0	0,4
1992	22,8	30,5	30,2	10,9	5,1	0,6
1993	21,6	30,3	30,9	11,6	5,1	0,5
1994	22,3	30,2	31,3	11,4	4,4	0,5
1995	22,1	30,3	31,3	11,6	4,0	0,7
1996	20,6	29,4	30,9	12,6	5,4	1,1
1997	19,3	29,2	31,7	13,1	6,0	0,8
1998	18,2	27,9	32,2	14,1	6,6	1,1
1999	19,0	27,8	33,0	13,6	5,8	0,8
2000	19,1	24,5	32,0	15,9	7,4	1,1
2001	18,1	24,2	32,3	16,6	7,7	1,1

(l = laudatur, e = eximia cum laude approbatur, m = magna cum laude approbatur, c = cum laude approbatur, b = lubenter approbatur, a = approbatur, i = improbatur)

Taulukosta näkyy, että vuoteen 1995 jakaumat olivat kevät keväältä lähes identtiset: runsaat 52 % oppilaista kirjoitti joko laudaturin tai magnan ja alle 18 % sai lubenterin tai sitä heikomman arvosanan.

Yhtä tasaista on ollut se kehitys, joka alkoi vuonna 1996 ja päättyi siihen asti jatkuneen vaikeuden. Ylimpien arvosanojen määrä alkoi vähetä ja alimpien kasvaa. Kuudessa vuodessa vähintään magnan kirjoittaneiden osuus on pudonnut viidenneksen ja enintään lubenterin kirjoittaneiden osuus on kasvanut runsaat 50 %. Alustavat tiedot kevään 2002 kokeen tuloksista viittaavat siihen, ettei käännettä takaisin päin ole vielä tapahtunut.

Vuosittainen muutos on ollut suuri, ja sen jatkuminen kuusi vuotta peräkkäin on hämmästyttävää, jopa käsittämätöntä. Mitään likimainkaan vastaavaa ei äidinkielen kokeen tai yliopäättäkään ylioppilastutkinnon historiassa ole ennen havaittu.

Vuonna 1996 tutkinto hajautettiin. Samalla vaikiintunutta kuusiportaista arvosteluasteikkoa täydennettiin jakamalla vanha laudatur kahtia. Tavoitteena oli, että uuden laudaturin saa kussakin tutkintoaineessa vain viitisen prosenttia kirjoittajista, muut aikaisemmin laudaturilla palkitut saavat arvosanan eximia cum laude approbatur. Tämä muutos ei tietenkään ole syy-yhteydessä äidinkielen kokeessa havaittuun kehitykseen, vaikka tulosten heikkeneminen onkin vaikuttanut arvosteluasteikkoon.

Ylioppilastutkinnossa noudatetaan nimittäin suhteellista arvostelua. Pääperiaate on se, että kunkin aineen arvosanajakauma säilyy vuodesta toiseen kutakuinkin samanlaisena. Kokelaan koetulos vertautuu siten muiden samana vuonna kirjoittaneiden tuloksiin. Tästä seuraa, että arvostelu on käytännössä kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa lautakunnan määräämä arvostelija lukee koesuorituksen ja pisteittää sen. Toisessa vaiheessa lautakunta päättää kunkin tutkintoaineen osalta, mikä pistemäärä oikeuttaa mihinkin arvosanaan. Pisterajat vaihtelevat vuosittain oletettavasti ennen muuta tehtävien vaikeusasteen mukaisesti.

Äidinkielessä pisterajat ovat säilyneet pitkään samoina. Vuonna 2000 kuitenkin laudaturin raja aleni 93 pisteestä 92:een ja vastaavasti eximian raja 88 pisteestä 87:ään. Taulukossa 1 tämä näkyy siinä, että magnan osuus putoaa vuonna 2000 edelliseen vuoteen verrattuna runsaat kolme prosenttiyksikköä: kutistuvaan eximian kategoriaan tarvittiin täydennystä.

Tämän pitemmälle ei suhteellisen arvostelun periaatetta ole toistaiseksi voitu äidinkielen kokeessa noudattaa. Jos eximian rajaa laskettaisiin taas yksi porras eli 87 pisteestä 85 pisteeseen, sen osuus kasvaisi likimain seitsemän prosenttiyksikköä. Ja jos magnan ja cum lauden rajalla tehtäisiin vastaava yhden portaan siirto, magnan osuus kasvaisi likimain kymmenen prosenttiyksikköä. Syynä on pisteityksessä käytetty arvosteluasteikko. Sen on oltava suhteellisen harvaporainen, sillä ihmisen erottelukyky ei ole rajaton. (Äidinkielen sensorityössä käytetty pisteitysjärjestelmä vastaa pääpiirteissään koulusta tuttua numeroasteikkoa, joka alkaa nelosesta ja päättyy kymmppiin ja jossa päästään neljännesnumeron tarkkuuteen käyttämällä hyväksi plussia ja miinusia tyyliin 6½, 7-, 7, 7+ jne.)

Äidinkielen kokeessa arvosanojen pisterajat ovat siis pakosta olleet varsin jäykät, ja siksi koesuoritusten systemaattinen heikkeneminen näkyy suoraan tuloksista. Kehitys on saattanut kulkea samaan suuntaan myös joissakin muissa aineissa, mutta kun ne voivat käyttää suhteellista arvostelua, se ei ole tullut esiin.

Kehityksen syyt

Mikä sitten selittää äidinkielen taitojen heikentymisen? Onko koe muuttunut vaikeammaksi tai arvostelu ankarammaksi? Vai tuleeko syitä etsiä koulusta, kokelaiden asennoitumisesta tai vaikkapa mediaympäristön nopeasta muuttumisesta 1990-luvulla? Yhtä selittävää tekijää ei ole voitu osoittaa, mutta kokonaiskuva vaikuttaa silti melko selvältä.

Äidinkielen kokeen tehtäviä on koko 1990-luvun kehitetty, mutta arvostelukäytäntö ei ole muuttunut ja sensorikunta on pysynyt kutakuinkin samana. Vuosikymmenen puolivälissä ei itse kokeessa tai sen arvostelussa ole tapahtunut mitään sellaista, mikä selittäisi tulosten syöksykierteen. Ylioppilastutkintoa kuitenkin uudistettiin, ja kokelaat saivat oikeuden suorittaa sen hajautevasti. Tämä näyttää vaikuttaneen jonkin verran koetuloksiin, mutta mitenkään ratkaiseva tekijä ei sekään ole ollut.

Koululaisten ja yliopäättäkään suomalaisten kokemus- ja elämysmaailma on muuttunut nopeasti 1990-luvulla. Erityisen vahvasti muutos on ravistellut viestintäympäristöä, ja yleisesti katsotaan, että niin peruskoulun kuin lukionkin oppilaat lukevat vapaa-aikanaan yhä vähemmän. Edes puhe- ja kirjakielen suhde ei ole säilynyt ennallaan. Aikaisemmin kirjakieli toimi yleiskieltä tavoittelevan puheen mallina, mutta sen asema on

nopeasti heikentynyt, ja puhe tunkee yhä vahvemmin kirjoitukseen. Käytännössä kirjakieli on peruskoululaisille ja jopa lukiolaisille vieras kieli, jonka taito ei tule itsestään. Koulujärjestelmän tehtävä on opettaa se, ja sen oppiminen vaatii aktiivista opiskelua.

Avainkysymys on nimenomaan äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelu ja oppilaiden asennoituminen siihen. Siksi ensisijaisia syitä äidinkielen taitojen alkaneelle syöksykierteelle onkin etsittävä koulusta. Lukiot siirtyivät 1990-luvun puolivälissä luokattomaan opetukseen. Opetuksen tasoon tämä tuskin on vaikuttanut: luokatonkaan opetus ei ole luokatonta. Mutta luokattomuudesta seuraa, että opetuksella ei ole samanlaista jatkuvuutta kuin ennen. Uuden opiskelu rakentuu aikaisemmin opitulle, ja erityisesti äidinkielen taitojen kehitykselle on haitaksi, ettei opettaja pysty systemaattisesti seuraamaan oppilaan kehitystä ja

tukemaan sitä. Tämä on nimenomaan suurten lukioiden ongelma, ja se pahenee sitä mukaa kuin koulujärjestelmän kustannuksia leikataan lukioiden kokoa kasvattamalla.

Luokattoman opetuksen myötä lukiot saivat myös uuden tuntijaon. Siinä äidinkielen pakollisten kurssien määrä väheni kahdeksasta kuuteen. Oppilaiden valittavana tuli lisäksi olla kaksi syventävää kurssia sekä kouluittain vaihteleva määrä soveltavia kursseja.

Ennen tuntijaon muutosta jokaisen oppilaan tuli siis suorittaa vähintään kahdeksan kurssia. Uudistus toi odotetusti vähennyksen, ja keväällä 2001 kirjoittaneet kokelaat olivat opiskelleet äidinkieltä ja kirjallisuutta keskimäärin 7,43 kurssia. Yli puolet heistä oli tyytynyt aikaisempaa tuntijakoa vähäisempään kurssimäärään. Tämä heijastuu suoraan koemenestykseen. Yhtälö on selvä: mitä pienempi satsaus, sen heikompi tulos.

Taulukko 2. Kevään 2001 äidinkielen koe: erilaisen kurssimäärän suorittaneiden menestyminen kokeessa prosenttein ilmaistuna.

kursseja	n	l	e	m	c	b	a	i	Σ
≤ 6	4 317	3,0	8,7	20,0	33,1	20,8	11,7	2,6	100
7	9 931	4,5	13,1	24,5	33,3	16,5	7,5	0,8	100
≥ 8	12 204	6,6	14,2	25,5	31,5	15,2	6,2	0,8	100

Taulukko 2 esittää kevään 2001 varsinaisten kokelaiden eli kokeeseen ensimmäistä kertaa osallistuneiden lukiolaisten menestyksen äidinkielen kokeessa. Kirjoittajat on jaettu kolmeen ryhmään sen nojalla, montako kurssia äidinkieltä ja kirjallisuutta he ovat opiskelleet. Taulukosta puuttuvat ne runsaat puolitoistatuhatta kirjoittajaa, joiden kurssimäärä ei ole tiedossa.

Niin kuin taulukosta näkyy, parhaiten ovat äidinkielen kokeessa pärjänneet ne, jotka ovat vanhaan tapaan opiskelleet vähintään kahdeksan kurssia. Havainto ei yllätä mutta rohkaisee: opetus tehoaa, ja äidinkielen taidot ovat opiskeltavissa. Tämän oppilasjoukon tulos on verraten lähellä vuoden 1995 tasoa, jolta äkkiputous alkoi, mutta aivan samaan ei sekään yllä. Silti taulukon 2 sanoma on selvä: äidinkielen taidoilla on suora yhteys opiskelun määrään (ja oletettavasti myös sen laatuun). Koetulosten vuosia jatkunut heikkeneminen on siis alkanut siitä, että tuntikehystä uusittaessa äidinkielen pakollisten kurssien määrää pudotettiin. Ratkaisu oli tuonaikaisesta arvo maailmasta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta läh-

tevä poliittinen päätös. Perussyä äidinkielen taitojen heikentymiseen ei siis ole opetuksessa eikä ylipäätäänkään koulussa vaan koulujärjestelmää säätelevän valtiovallan toimissa. Sopusoinnussa niiden kanssa on se, että lukiolaisten enemmistö ei kursseja valikoidessaan katso äidinkieltä ja kirjallisuutta tärkeäksi aineeksi.

Äidinkieli on naisten laji

Taulukon 3 perusteella näyttää siltä, että äidinkielen ja kirjallisuuden tuntimäärän vähentäminen lisää entisestään poikien riskiä syrjäytyä korkeakoulutason opiskelusta.

Taulukko 3. Keväällä 2001 kirjoittaneiden varsinaisten kokelaiden opiskelemien äidinkielen ja kirjallisuuden kurssien määrä.

kursseja	n	≤ 6	7	≥ 8	Σ
miehet	11 212	21,0	41,2	37,7	100
naiset	15 240	12,8	34,8	52,3	100

Taulukosta näkyy, että lähes kaksi kolmannesta ylioppilaaksi kirjoittavista miehistä on opiskellut äidinkieltä ja kirjallisuutta vähemmän kuin vuonna 1995 ja sitä ennen kirjoittaneet ikäluokat. Naisista sentään yli puolet on edelleen käynyt vähintään vanhaa tuntijakoa vastaavat kahdeksan kurssia.

Suomalaisessa koulujärjestelmässä ja sen tehoa mittaavassa ylioppilastutkinnossa tytöt selviävät jo muutenkin poikia paremmin. Ero ei ole ainaakaan pienenemässä, ja se näkyy akateemisen koulutuksen tasaisena naisistumisena. Äidinkieli ja kirjallisuus on niitä aineita, joita tytöt harrastavat poikia aktiivisemmin ja joissa he myös menestyvät selvästi paremmin (taulukko 4).

Taulukko 4. Menestyminen kevään 2001 äidinkielen kokeessa prosenttein ilmaistuna.

	naiset	miehet
l	6,2	3,7
e	15,5	9,4
m	27,1	20,1
c	32,3	32,5
b	13,1	21,3
a	5,2	11,2
i	0,7	1,9
Σ	100	100

Kevään 2001 tilanteen voi pelkistää hyvin lyhyesti: naiset saivat äidinkielen kokeessa reippaasti puolta pykälää paremman arvosanan kuin miehet. Heidän keskimääräinen tuloksensa osui aika tarkkaan cum lauden ja magnan puoliväliin (arvosanapisteitä 4,52), miesten tulos taas tasan cum lauden kohdalle (arvosanapisteitä 4,01). Vuodesta 1995 ero on suurentunut.

Toinen yhtä ikävä kehitys on se, että myös koulujen väliset erot ovat vuodesta 1995 kasvaneet. Tulokset eivät nimittäin ole heikentyneet tasaisesti ja kaikkialla. Osa lukioista on jopa parantanut tulostaan, monet ovat säilyttäneet tasonsa, mutta jotkut ovat sukeltaneet syvälle. Ilmiön syytä voi arvailla, mutta seuraukset ovat ilmeiset: eriarvoisuus lisääntynyt koulutuksessa.

Äidinkielen kokeen uudistustarve

Alkaneella vuosituhanella sähköisen viestinnän osuus kasvaa edelleen suhteessa paperin avulla välitettävään, mutta kirjallisen ilmaisun ja syvällisen analyttisen lukutaidon tarve ei vastaisuudessa vähene, päinvastoin. Niin kuin äidinkielen suo-

ritustason lasku osoittaa, koulun oppimistulokset ovat kuitenkin tältä osin kulkeneet vastavirtaan. Keväällä 2000 ylimpien arvosanojen pisterajoja alennettiin, mutta tällaisin keinoin ei päästä kiinni niihin syihin, jotka ovat johtaneet arvosanajakaumien dramaattiseen muutokseen. Suhteellisen arvostelun periaatteen mukaisesti pisterajoja tulisi kyllä edelleen laskea, mutta tämä vain häivyttää ongelman näkyvistä poistamatta sitä.

On käynyt piinallisen selväksi, ettei nykyinen äidinkielen koe tue riittävästi äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta. Vaikka sitä on kehitetty pitäen silmällä oppiaineen sisältöjä, se mittaa niitä edelleenkin varsin kapeasti eikä ole vielä kukaan oppilaiden kannalta kyllin haasteellinen. Siksi ylioppilastutkintolautakunta on pannut alulle kokeen kehittämistyön.

Ylioppilastutkintoasetus velvoittaa lautakunnan kehittämään ylioppilastutkintoa yhteistyössä Opetushallituksen kanssa. Viime vuosikymmeninä tutkinto onkin muuttunut monin tavoin. Erittäin kielikokeiden valikoima on kasvanut, ja vieläkin merkittävämpiä ovat ne uudistukset, joita lautakunta on aikanaan tehnyt kokeiden rakenteessa ja sisällössä. Keskeisten kielten kokeisiin on jo kauan sitten lisätty kirjallisen osan täydennykseksi kuullunymmärtämiskoe, ja kirjalliseen osaan kuuluu erilaisia tehtävätyyppisiä. Reaalikokeessa tehtävien kokonaismäärä on lisääntynyt, ja tavanomaisten tehtävien lisäksi jokaisesta reaaliin kuuluvasta aineesta laaditaan ns. jokeritehtävä. Eri oppiaineet ovat asteittain itsenäistyneet, ja suunnitteilla on siirtyminen ainekohtaiseen reaalikokeeseen. Myös matematiikan koe on uudistunut sekä rakenteeltaan että sisällöltään; tehtävät ovat monipuolistuneet, ja niiden määrä ja valinnaisuus on kasvanut.

Lautakunta on tehnyt muutoksia myös äidinkielen kokeeseen. Perinteiset otsikkotehtävät ovat asteittain vähentyneet aineistoon ja käskytykseen perustuvien tehtävien tieltä. Näkyvin uudistus on ollut vuonna 1992 tehty jako aineistokokeeseen ja otsikkokokeeseen. Siitä lähtien äidinkielen I ja II kirjoituskerran kokeen sisältöjä on varovasti edeten kehitetty. Aineistokokeeseen on vakiintunut uusia tehtävätyyppisiä, ja jälkimmäisen koekerran kokeessa pelkkään otsikkoon pohjautuvat tehtävät ovat väistyneet lähes kokonaan usein hyvinkin yksityiskohtaisesti muotoiltujen tehtävänantojen tieltä. Päämääränä on ollut, ettei toinenkaan koekerta ole pelkästään kirjoitustaidon koe vaan edellyttää myös analyttistä lukutaitoa ainakin siinä suhteessa, että kokelas todella oivaltaa tehtävänannon ja osoittaa ymmärtäneensä sen kirjoittamalla sitä vastaavan tekstin. Tämä tie on

kuitenkin kuljettu loppuun, sillä on käynyt selväksi, ettei pelkästään yhtenäiseen esseeseen tähtäävien tehtävänantojen varaan saada rakennetuksi äidinkielen koetta, joka täyttäisi ylioppilastutkintolautakunnan sille asettaman tehtävän eli osoittaisi, ”miten kokelas on saavuttanut lukion tavoitteiden mukaisen äidinkielen taidon, erityisesti kirjallisen ilmaisun taidon, kyvyn ymmärtää ja tulkita lukemaansa sekä kypsyyden niihin opintoihin, joihin ylioppilastutkinto on edellytyksenä”.

Juuri tässä on nykyisen kokeen vakavin puute: se ei mittaa riittävän monipuolisesti sitä, onko oppilas saavuttanut lukion opetussuunnitelman perusteissa asetetut tavoitteet. Jo pitkään jatkunut kulttuurista ja koko yhteiskuntaa muokkaava muutosprosessi ei suinkaan ole pysähtynyt, ja 2000-luvun Suomi edellyttää ylioppilailta monipuolisia kielellisiä valmiuksia. Ne on kirjattu lukion opetussuunnitelman perusteisiin, mutta niiden saavuttamista mittaava äidinkielen koe on pysynyt olennaisilta osin ennallaan. Se ohjaa edelleen äidinkielen ja kirjallisuuden lukio-opetusta, mutta vain heikosti siihen suuntaan, joka opetussuunnitelman perusteissa on viitotettu.

Luonnos uudeksi äidinkielen kokeeksi

Ylioppilastutkintolautakunta käsitteli keväällä 2001 alustavasti uutta äidinkielen koetta ja päätti lähettää sitä koskevan suunnitelman lausunto-kierrokselle. Lausuntojen sävy on vahvasti positiivinen, ja kokeen uudistamista pidetään yleisesti ei ainoastaan tarpeellisena vaan jopa välttämättömänä. Tiivistäen kaavailun uusimuotoisen kokeen pääperiaatteet ovat kiteytettävissä seuraavasti:

Ylioppilastutkinnon äidinkielen koe koostuu tekstitaidon kokeesta ja esseekokeesta. Kokeet järjestetään eri koepäivinä. Tekstitaidon koe on neljän tunnin ja esseekoe kuuden tunnin mittainen. Kokelaan äidinkielen arvosana määräytyy näiden kokeiden yhteispistemäärän nojalla. Hyväksytyn arvosanan saaminen edellyttää, että oppilas osallistuu kumpaankin.

Tekstitaidon koetilaisuudessa kokelaille jaetaan A4-kokoinen 4–10 sivuinen vihkonen, joka sisältää tehtävänannot ja aineiston. Kokeen aineistona voi olla yksi laajahko teksti, 2–4 lyhyempää toisiinsa liittyvää tekstiä tai suppea valikoima aivan lyhyitä tekstejä. Tekstit voivat olla itsenäisiä kokonaisuuksia tai katkelmia laajemmasta teoksesta. Tehtäviä on viisi, ja kokelaan tulee vastata niistä kolmeen. Tehtävien painopistealueita ovat tekstin rakenteet, merki-

tykset, tematiikka, tekstinulkoiset kytkennot ja vastaanotto. Tehtävänä voi olla myös tiettyyn tekstilajiin tähtäävä kirjoitus (tällaisia voivat olla esimerkiksi mielipidekirjoitus, vastine, kommentti, kirje, puhe jne.). Arvostelussa kiinnitetään huomiota sekä suoritusten sisältöön että ilmaisuun. Kirjoitusten sopiva pituus on 1–2 konseptisivua.

Esseekokeessa on molempia nykyisen kokeen kirjoituskertoja vastaavia tehtäviä. Koetilaisuudessa kokelaille jaetaan A4-kokoinen enintään 12-sivuinen vihkonen, joka sisältää tehtävänannot ja niiden lisäksi kaunokirjallisia ja asiatekstejä sekä mahdollisesti muuta tehtäviin liittyvää aineistoa, kuten kuvia, kuvioita tai taulukoita. Osa tehtävistä on aineistopohjaisia, osa määritetään tehtävänantoina, joihin voi kuulua johdattavan tai selvittävän osan lisäksi myös valmis otsikko, vaihtoehtoisia valmiita otsikoita, esimerkkejä oman otsikon muotoilun avuksi tai vaatimus oman otsikon laatimisesta. Tehtävänantona voi myös olla pelkkä otsikko. Tehtävänannossa voidaan lisäksi ilmoittaa, millaiseen tarkoitukseen teksti on suunniteltu kirjoitettavaksi. Tehtäviä on vähintään kaksitoista, ja kokelas valitsee niistä yhden. Kirjoituksen sopiva pituus on 4–5 konseptisivua.

Nimensä mukaisesti tekstitaidon koe painottuu kokelaan kielelliseen vastaanottokykyyn ja mittaa erityisesti kriittistä ja erittelevää lukutaitoa. Kysymys on nimenomaan sellaisista taidoista, jotka kuuluvat äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelun ytimeen. Kokeen tavoitteena on selvittää, missä määrin kokelas on nämä taidot saavuttanut ja miten hän pystyy soveltamaan niitä käytäntöön eli tässä tapauksessa annetun aineiston käsittelyyn. Kuitenkin myös tämän kokeen suorituksissa otetaan huomioon se, miten kirjoittaja osaa käyttää kieltä ja miten hän jäsentää ja ilmaisee sanottavansa.

Tekstitaidon koe tuo mitattavaksi aivan keskeisen äidinkielen hallinnan alueen, jota ei ole nykyisellä koejärjestelyllä päästy kunnolla arvioimaan. Tämä tukee lukioiden äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta ja lisää opiskelumotivaatiota – ja johtaa toivottavasti siihen, että opetussuunnitelman tavoitteet täyttyvät nykyistä paremmin.

Uudistuksen lisäetuna on, että kaksiosaisuus parantaa olennaisesti kokeen arvosteltavuutta. Äidinkielen koe nimittäin poikkeaa muista ylioppilastutkinnon kokeista, sillä siinä arvosteltavana on jakamaton kokonaisuus ja kokelaan saama arvosana määräytyy suoraan koesuorituksesta an-

netun pistemäärän perusteella. Muissa kokeissa on useita osia, ja kokonaisarvosanan ratkaisee niistä saatujen pistemäärien summa. Juuri tämä asettaa rajat nykymuotoisen kokeen kehittämislle: mitä monipuolisemmin sen avulla pyritään mittaamaan kokelaan taitoja, sitä vaikeammaksi käy niiden objektiivinen arviointi yhden ainoan tekstin pohjalta.

Kaavailtu kaksiosainen koe säilyttää äidinkielen kokeen luonteen yleisenä ilmaisun ja ajattelun taitoja mittaavana kypsyyskokeena, mutta sen

lisäksi se ohjaa – aivan eri tavalla kuin nykyinen koe – oppilaita keskittymään lukion opetussuunnitelman perusteissa täsmennettyihin taitoihin. Kun nykyistä äidinkielen koetta voi luonnehtia voittopuolisesti kypsyyskokeeksi, uusi koe on sitä tasapainoisemmin sekä kypsyys- että päättökoe. □

Pentti Leino on Helsingin yliopiston suomen kielen professori ja ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen jaoksen puheenjohtaja.

Mitä on suomalainen kulttuuri?

Hiidenkiven mielenkiintoisissa ja ajatuksia herättävissä asiantuntija-artikkeleissa kerrotaan Suomen elämänmuodosta, kielestä, kirjallisuudesta, elokuvataiteesta, kansatieteestä, historiasta ja nykyisyydestä.

Lehti käsittelee myös sukukansojemme arkipäivää ja kulttuuripolitiikkaa. Julkaisijoina ovat Suomen Kotiseutuliitto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

**Soita jo tänään numeroon
9800 2599 ja tilaa Hiidenkivi!
Puhelu on maksuton.**

Kestotilaus (laskutusväli 12 kuukautta) 31,10 euroa
määräajattoman tilaus (12 kuukautta) 34,50 euroa
Lehti ilmestyy kuusi kertaa vuodessa.

